

ЛІТЕРАТУРА

1. Всукраїнська спілка вчених-економістів: Концепція стратегії соціально-економічного розвитку України на 2015–2030 рр. // Нова економіка. Проектні положення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vsve.ho.ua/>
2. Гальчинський А. С. Економічна теорія : підручник / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко. – К. : Вища школа, 2007. – 503 с.
3. Дементьев В. О характере российской «догоняющей модернизации» и ее институциональном обеспечении / В. Дементьев // Российский экономический журнал. – 2005. – № 2. – С. 21–29.
4. Звіт з людського розвитку в Україні: Людський розвиток і європейський вибір України : Програма розвитку ООН в Україні // ПРООН Україна (травень 2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org.ua/>
5. Парканский А. Б. Экономические отношения США с Украиной / А. Б. Парканский // США – Канада. – 2005. – № 2. – С. 33–46.
6. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории : сборник ; [пер. с англ.] / А. Дж. Тойнби. – 3-е изд. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 592 с.
7. Федулова Л. Технологічний розвиток економіки / Л. Федулова // Економіка України. – 2006. – № 5. – С. 4–10.
8. Федулова Л. Технологическое развитие экономики / Л. Федулова // Экономика Украины. – 2006. – № 6. – С. 4–11.
9. Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації : навч. посіб. / А. С. Філіпенко. – К. : Знання України, 2006. – 316 с.
10. Чухно А. Нова економічна політика / А. Чухно // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 4–10.
11. Чухно А. Висновки і пропозиції, що витікають із праці «Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України» / А. Чухно // Економічна теорія. – 2004. – № 1.
12. Шинкарук Л. В. Нагромадження основного капіталу та тенденції його відтворення в економіці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук / Л. В. Шинкарук. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2007.
13. Юшин С. О. Еволюція стратегій і пріоритетів розвитку економіки України та її аграрного сектора / С. О. Юшин, М. А. Брусенко // Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com/>

УДК 330.322:336.732:336:338:46

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ У КОНТЕКСТІ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

О. О. Луцишин

Процеси посткризового відновлення української економіки зумовлюють потребу активізації діяльності кредитних спілок, які, спеціалізуючись на послугах, що не є пріоритетними для банків, займають особливу нішу та відіграють важливу роль на ринку фінансових послуг України. Сучасний вітчизняний ринок фінансових послуг небанківських кредитних установ представлений потужною системою кредитних спілок (728 фінансових установ) з розгалуженою їх філіальною сіткою. Ця система відіграє пріоритетну роль у секторі мікрокредитування – вона забезпечує креди-

тування малого й середнього бізнесу, освоєння проектів у сфері споживчого кредитування. Фактично у посткризовий період в Україні не залишилося альтернативи кредитним спілкам у сфері споживчого кредитування. Адже саме кредитні спілки є соціально відповідальними фінансовими установами, які відповідно до кооперативних засад своєї діяльності займаються кредитуванням малозабезпеченого населення, чим суттєво послаблюють окремі негативні аспекти ринкових відносин і підвищують соціальну спрямованість і ефективність ринкової економіки.

Метою статті є виявлення проблемних аспектів у політиці формування власного капіталу кредитними спілками, розробка пропозицій щодо підвищення рівня капіталізації кредитних спілок на ринку фінансових послуг і забезпечення їх фінансової стійкості та ліквідності.

Проблематика кредитної кооперації останнім часом посідає важливе місце в дослідженнях вітчизняних науковців і практиків. Окремі з перелічених вище питань неодноразово піднімалися і висвітлювалися у працях: М. Алімана, С. Бабенка, І. Бебешкіна, С. Гелея, В. Гончаренка, С. Злупка, Ф. Ленченка, В. Марочко, А. Оленчика, Т. Опінка, А. Пантелеймоненка, В. Рекрута.

Але варто відзначити, що динаміка зрушень в економічній системі нашої держави вимагає проведення подальших теоретичних досліджень усієї сукупності проблем, пов'язаних із діяльністю кредитних спілок на ринку фінансових послуг і, зокрема, вивчення теоретико-концептуальних засад та особливостей формування ресурсної і капітальної бази кредитними спілками, виявлення проблемних аспектів у діючій практиці формування їх власного капіталу.

У цьому дослідженні спершу звернемося до теоретико-концептуальних засад і особливостей формування ресурсної і капітальної бази кредитними спілками. У цьому контексті зазначимо, що кредитні спілки, з огляду на їхню економічну природу та інституційні особливості, створюються їхніми членами на основі об'єднаних інтересів для самозабезпечення різноманітними фінансовими послугами. При цьому особливістю діяльності кредитних спілок як інститутів ринку фінансових послуг є те, що ця діяльність базується на специфічному організаційно-економічному механізмі, за допомогою якого узгоджуються інтереси носіїв попиту і носія пропозиції щодо фінансових послуг. У рамках дії цього механізму кредитна спілка, з одного боку, накопичує фінансові ресурси – власні, залучені та запозичені, а з іншого – використовує їх для надання позичок своїм членам. Відтак, організаційно-економічний механізм діяльності кре-

дитних спілок є своєрідною субстанцією реалізації інтересів цього фінансового інституту на ринку фінансових послуг і водночас мікросередовищем надання фінансових послуг у процесі здійснення конкретних форм організації руху фінансових ресурсів – формування ресурсної і капітальної бази кредитної спілки, кредитування домогосподарств, трансформація заощаджень в інвестиції.

Однією із форм організації руху фінансових ресурсів, опосередкованого дією фінансово-кредитного механізму, в контексті надання фінансових послуг кредитними спілками є формування капіталу, який відіграє визначальну роль у процесі створення та функціонування кредитної спілки.

Загалом, капітал як управлінська категорія характеризує загальну вартість фондів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, які інвестовані у формування активів суб'єкта господарювання. Розглядаючи економічну сутність капіталу фінансових установ (в тому числі небанківських кооперативного типу), необхідно в першу чергу відмітити такі його особливості:

1. Капітал є основним фактором фінансово-господарської діяльності кредитної спілки, джерелом формування її активів і ресурсним забезпеченням надання позичок своїм членам. Варто звернути увагу на те, що трактування капіталу в такому широкому розумінні є умовним, оскільки на практиці капіталом є лише той, що сформований з власних коштів (власний капітал), решта – це залучені кошти членів кредитної спілки (депозитні вклади) та запозичені кошти від інших юридичних осіб (кредити третіх осіб). У своїй сукупності всі ці складові формують ресурсну базу кредитної спілки, яка забезпечує діяльність цієї фінансової установи на ринку фінансових послуг.

2. Капітал найчастіше ототожнюється з тими фінансовими ресурсами, які приносять найбільший дохід при найменшому ризику. У такому вигляді капітал може функціонувати ізольовано від інших джерел фінансових ресурсів – у формі позичкового капіталу (джерело проведення довгострокових вкладень), який забезпечує формування доходів з найменшим

ступенем ризику та вартості в операційній та інвестиційній сферах діяльності фінансової установи.

3. Капітал кредитної спілки є головним джерелом формування рівня добробуту її співвласників. Він забезпечує необхідний рівень достатку як на даний момент часу, так і в майбутньому. Та частина капіталу, яка споживається в поточному періоді трансформується в різноманітні форми ресурсів і фондів, що спрямовуються на задоволення поточних потреб співвласників (тобто практично перестають виконувати функцію капіталу). Та частина капіталу, яка накопичується, має забезпечувати задоволення потреб співвласників у майбутньому (формує рівень їх майбутнього добробуту).

4. Капітал є головним індикатором ринкової позиції та вартості фінансової установи. У кредитній спілці таким індикатором перш за все є власний капітал, який сформований за рахунок вступних внесків і частини доходів, цільових і благодійних внесків у капітал. Разом з тим, обсяг власного капіталу, який використовує установа, характеризує одночасно і потенціал залучення нею платних фінансових зобов'язань (для кредитних спілок – це паїв, депозитів членів спілки, позичок від інших кредитних спілок, кредитів банків), які забезпечують (при виваженій інвестиційній і кредитній політиці) отримання пасивних доходів. У сукупності з іншими, менш значущими факторами, вони формують базу для позиціонування на ринку фінансових послуг і ринкову вартість фінансової установи.

5. Динаміка капіталу є важливим чинником визначення рівня ефективності фінансово-господарської діяльності. Здатність власного капіталу до самозростання швидкими темпами характеризує високий рівень формування і ефективного розподілу отриманого доходу, здатність підтримувати фінансову рівновагу за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел. Водночас зниження розміру власного капіталу є, як правило, наслідком неефективної, збиткової діяльності.

Усе вищезазначене характеризує капітал як джерело забезпечення індивідуальних і колек-

тивних інтересів усіх членів кредитної спілки та інших суб'єктів, так чи інакше причетних до діяльності цієї фінансової установи. Тому формування оптимальної структури капіталу й ефективне управління власним капіталом, залученими і запозиченими ресурсами є надзвичайно відповідальним завданням фінансового управління і, зокрема, політики кредитних спілок на ринку фінансових послуг.

На практиці всі фінансові інститути формують свій капітал з урахуванням його цільового призначення, відповідно до організаційних форм і видів діяльності з чіткою нормативно-правовою регламентацією. Така регламентація визначається як державними нормативними актами, так і нормативними положеннями самого фінансового інституту, що відображені в його статуті, засновницьких документах і внутрішніх положеннях. Ураховуючи зазначене, кредитні спілки формують свій капітал з різних джерел, який як і в інших фінансових установах виражається у різних формах (рис. 1).

Розкриваючи особливості та специфіку формування капіталу кредитними спілками у контексті надання фінансових послуг важливо проаналізувати, якими саме формами він представлений, як змінюється, використовується для забезпечення діяльності і статутних цілей цієї фінансової установи.

За ознакою належності установі виділяють власний, залучений і запозичений капітал. При цьому власний капітал характеризує загальну вартість ресурсів, які належать кредитній спілці на правах власності й використовуються для формування певної частини активів. Власний капітал спілки формується з таких джерел: пайового капіталу, резервного капіталу, додаткового капіталу, залишку нерозподіленого доходу.

Капітал кредитної спілки постійно знаходиться в процесі кругообігу, залежно від стадії циклу цього кругообігу, він поділяється на капітал у грошовій формі, та у формі дебіторських й інвестиційних зобов'язань (рис. 2).

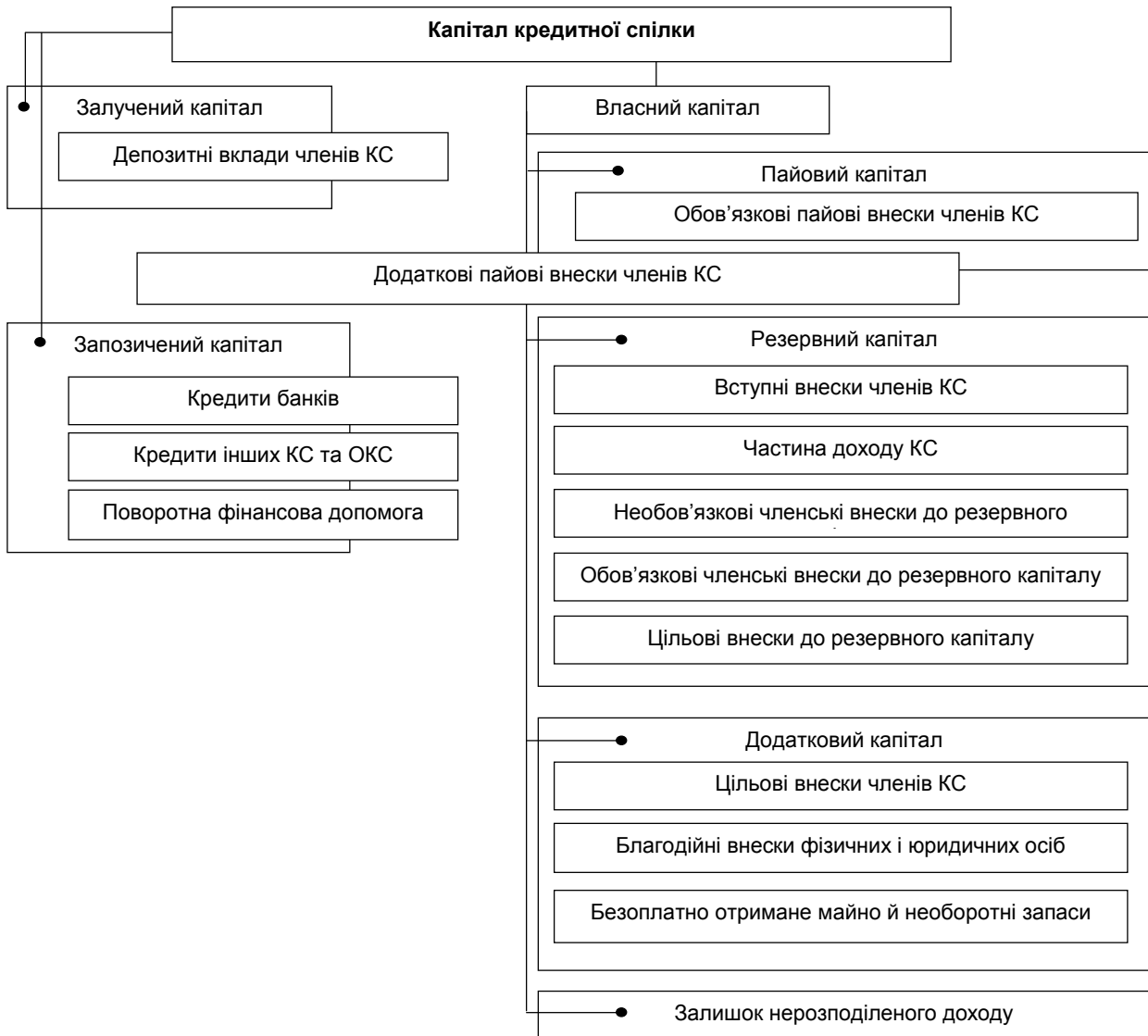

Рис. 1. Складові капіталу кредитної спілки

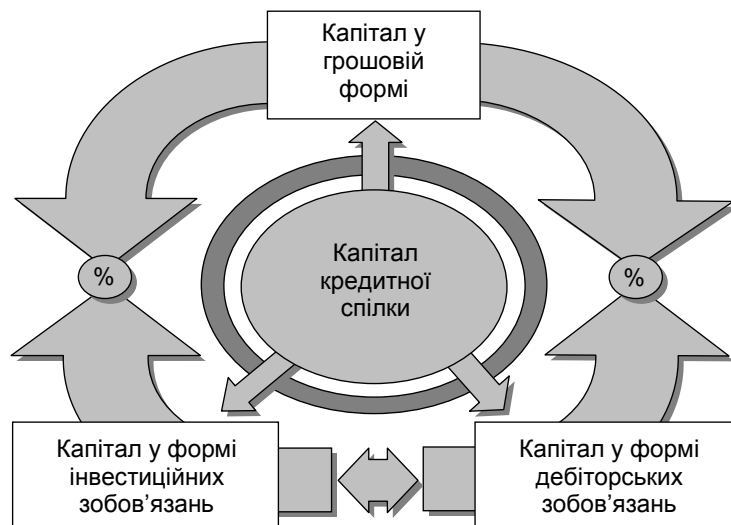

Рис. 2. Рух капіталу кредитної спілки в процесі його кругообігу

Зростання капіталу кредитної спілки може відбуватися двома способами: екстенсивним та інтенсивним. У такому контексті джерелом забезпечення стабільного функціонування кредитної спілки є резервний капітал. Це та частина капіталу, яка, як було зазначено вище, може бути розформована лише у разі ліквідації кредитної спілки. Що ж стосується пайового капіталу, то назвати його капіталом, принаймні у класичному розумінні, досить важко, оскільки пайовий капітал за економічною природою і функціональним призначенням є власним капіталом кредитної спілки, а за формою прояву у практичній діяльності – зобов'язаннями кредитної спілки перед її членами. Отже, пайовий капітал – це один зі способів формування ресурсної бази, яка може використовуватись для кредитування і за якою кредитні спілки не мають виконувати наперед визначені зобов'язання щодо певної плати за його використання. Тому частина кредитних спілок в Україні у 2008 р. за цільовий орієнтир оптимізації структури капіталу обрала політику мінімізації питомої частки пайового капіталу у своїй структурі, натомість надаючи перевагу резервному капіталу. Окреслена тенденція простежувалася переважно у класичних спілках – вони не нарощували питому частку пайового капіталу, а трансформували його у строкові депозитні вклади. Така політика дала можливість спілкам вирівняти показники ліквідності та надійності, зміцнити фінансову стійкість і ступінь довіри до себе. Проте вже у другій половині 2009 – 1 квартал 2010 р. ситуація змінилась на протилежну – спілки з метою уникнення фіксованих зобов'язань по платних ресурсах переводять залучені кошти у ранг паїв, що знижує рівень навантаження по виплатах на залучений капітал.

Безумовно дуже важливим є те, щоб зростали усі складові власного капіталу, бо чим більша частина ресурсів, щодо яких немає зобов'язань по платі (на відміну від депозитів, плата по яких чітко визначена договором і є обов'язковою до виконання), тим краще. Але з погляду необхідності досягнення реальної капіталізації мова має йти переважно про резервний капітал. Незважаючи на те, що ве-

личина власного капіталу спілки є регуляторним показником, кожна фінансова установа в контексті політики формування капіталу обирає цільові орієнтири, відштовхуючись від завдань оптимізації його структури та мінімізації витрат і ризиків.

Як уже було зазначено вище, законодавчо закріплено, що величина резервного капіталу не повинна бути меншою 15 % активів зважених на ризик. Як свідчать дані Держфінпослуг в загальному по системі цей показник дотримується і коливається в межах 18–22 %, що залежить від якості активів та їх величини. На рис. 3 показано, що у структурі активів кредитних спілок України близько 30 % припадає на власний капітал, а інші 70 % капіталу сформовані за рахунок внесків на депозитні рахунки. Саме ці ресурси є наймобільнішими, що при збігу певних негативних тенденцій на ринку фінансових послуг може призвести до загострення кризи ліквідності.

Для більшої наглядності продемонструємо структуру капіталу кредитних спілок України в абсолютних показниках (табл.).

Найбільш влучно рівень активності кредитних спілок на ринку фінансових послуг відображає динаміка зростання та структура капіталу. На основі аналізу динамічних рядів основних показників діяльності кредитних спілок України (рис. 4) можна констатувати такі тенденції, що характеризують рівень ділової активності кредитних спілок на ринку фінансових послуг у контексті основних фаз макроекономічної динаміки:

- У докризовий період 2004–2007 рр. кредитні спілки демонстрували висхідний тренд за всіма основними показниками діяльності (найвищими темпами зростання (%) характеризувалися капітал – 94,5; кредити – 85,8; внески на депозитні рахунки – 84,9; загальні активи – 70,6; кількість членів – 45,5). Варто зазначити, що випереджальне зростання капіталу кредитних спілок у цей період було зумовлене тим, що вони приводили свій фінансовий стан у відповідність з вимогами Закону України «Про кредитні спілки».

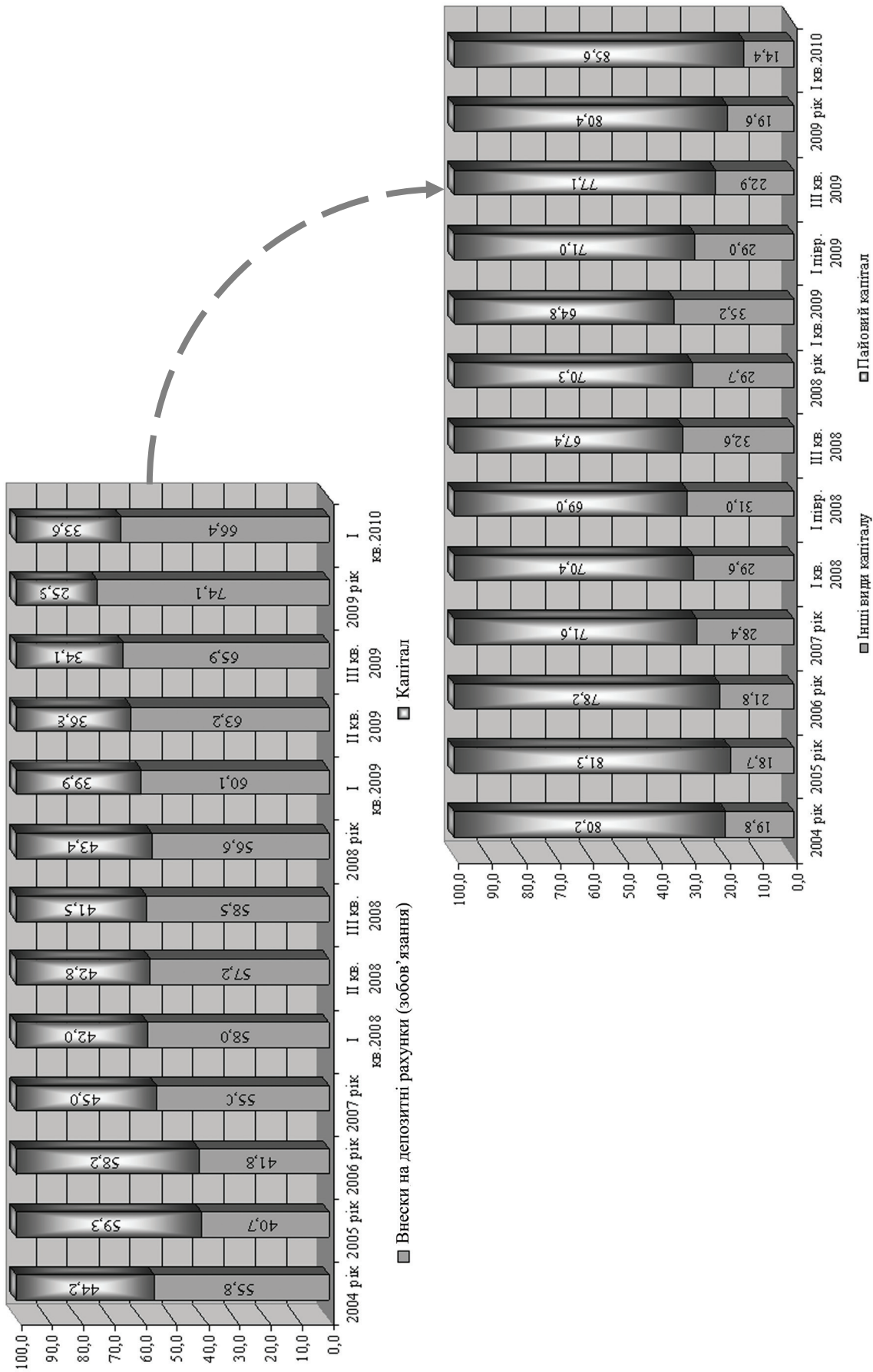
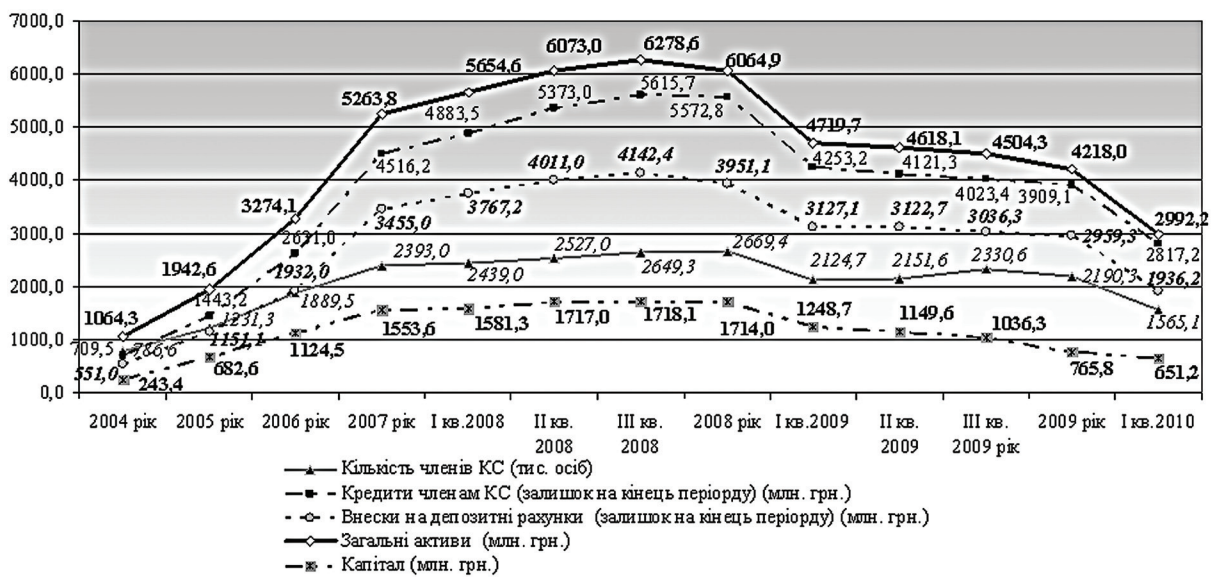

Рис. 3. Структура активів і капіталу кредитних спілок України [1]

Таблиця

**Динаміка та структура капіталу кредитних спілок України
у 2004 – I квартал 2010 рр. (млн грн) [1]**

	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	I кв. 2008 р.	I півр. 2008 р.	III кв. 2008 р.	2008 р.	I кв. 2009 р.	I півр. 2009 р.	III кв. 2009 р.	2009 р.	I кв. 2010 р.
Пайовий капітал	195,24	555,24	879,9	1113,0	1113,9	1183,9	1158,1	1204,8	808,8	815,9	799,3	615,6	557,3
Інші види капіталу	48,12	127,39	244,6	440,5	467,4	533,1	559,9	509,2	439,9	333,7	237,0	150,2	93,9
Всього капіталу	243,36	682,63	1124,5	1553,5	1581,3	1717,0	1718,0	1714,0	1248,7	1149,6	1036,3	765,8	651,2

в % до попереднього року

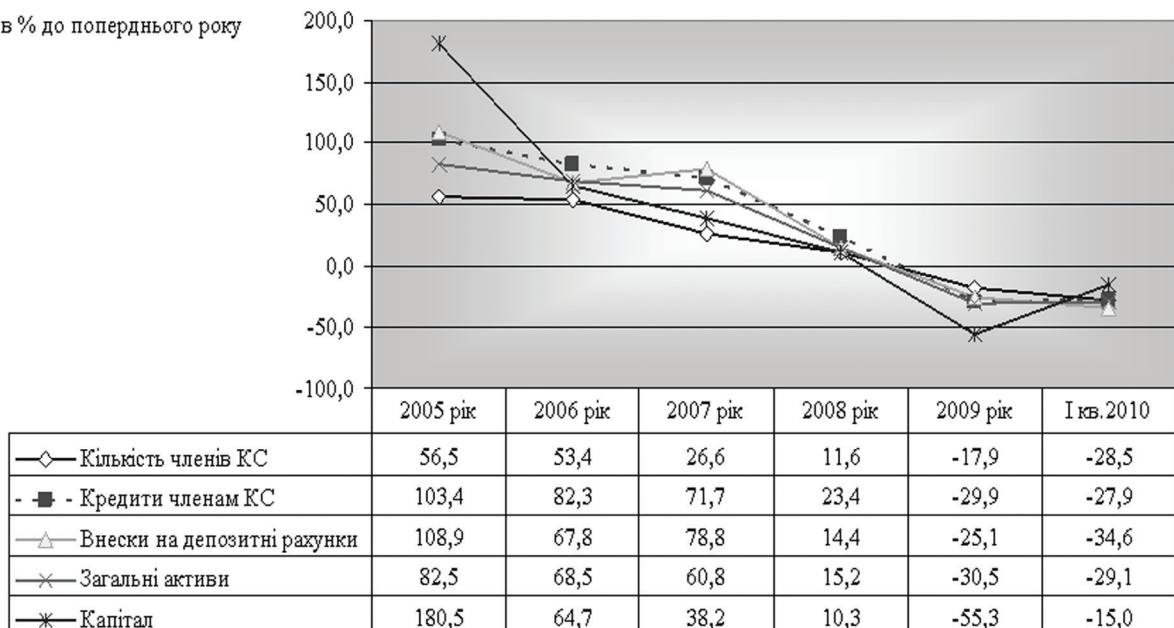

Рис. 4. Динаміка основних показників діяльності кредитних спілок України

- Упродовж 2008 р. спостерігались нижчі, ніж у попередньому періоді, але все ж досить високі темпи зростання основних показників діяльності кредитних спілок (кредитний портфель (%) зріс на 23,5; загальні активи – на 15,3; сума вкладів на депозитні рахунки – на 14,5; кількість членів спілок – на 11,6; капітал – на 10,4).

- В умовах кризових явищ показники діяльності кредитних спілок почали стрімко падати, демонструючи низхідний тренд (уже у 2009 р. кредитні спілки втратили більше 55 % свого капіталу; понад 30 % активів, вкладників і кредитного портфеля; 25 % вкладів. Окреслені тенденції збереглися і в 2010 р.). Такі тенденції у динаміці капіталу пов'язані з різким «скиданням» активів спілками в умовах кризових явищ, що існують на ринку фінансових послуг.

Проте, незважаючи на уповільнення рівня ділової активності та значне зниження темпів приросту, а часто й суттєве падіння основних показників, кредитні спілки практично не припиняли видачі кредитів, незважаючи на важкі умови своєї діяльності, і таким чином виконували свою основну місію – самозабезпечення фінансовими послугами.

Узагальнюючи теоретико-концептуальні та прикладні аспекти особливостей формування ресурсної і капітальної бази кредитними спілками, приходимо до таких висновків.

1. Здійснений аналіз джерел і особливостей формування ресурсної і капітальної бази кредитної спілки дав можливість констатувати, що фінансову основу діяльності кредитної спілки як інституту ринку фінансових послуг становить сформований нею власний і залучений капітал. Порядок і механізм його формування відображає одну із форм організації руху фінансових ресурсів і капіталу, опосередкованого організаційно-економічним механізмом діяльності кредитної спілки як інституту ринку фінансових послуг. При цьому матеріальною формою фінансової послуги в даному випадку є сформований спілкою капітал. Також варто зазначити, що за цією зовнішньою матеріально-речовою формою захований глибинний внутрішній зміст фінансової послуги, що передбачає, з одного боку, передачу прав

власності на капітал від конкретної особи – члена кредитної спілки у власність кредитної спілки як інституту ринку фінансових послуг (мова іде про власний капітал кредитної спілки), а з іншого – відбувається трансформація заощаджень домогосподарств в інвестиції (у випадку залучення кредитними спілками внесків на депозитні рахунки). Сформований у такий спосіб власний і залучений капітал кредитна спілка використовує для надання кредитних послуг своїм членам.

2. Аналітичний зріз дослідження свідчить про те, що в більшості кредитних спілок власний капітал за розміром становить незначну частину їх ресурсної бази. Проте саме формування власного капіталу є необхідною умовою успішної діяльності кредитної спілки на ринку фінансових послуг, оскільки його розмір істотно впливає на рівень надійності та довіри до цієї фінансової установи з боку вкладників, а також на загальний імідж цього інституту на ринку фінансових послуг. Зважаючи на зазначене, рівень достатності капіталу кредитної спілки регулюється централізовано за рахунок встановлення обов'язкових нормативів. Формування та підтримання капіталу спілки на достатньому рівні є одним із найважливіших її завдань.

3. Результати дослідження показали, що негативні макроекономічні тенденції, підсилені інституційними проблемами (відсутність механізмів рефінансування і гарантування вкладів, відсутність централізованих стабілізаційних фондів, упущення в пруденційному нагляді та системі раннього попередження та ін.) зумовили загострення проблем з ліквідністю у більшості кредитних спілок і довели необхідність істотного вдосконалення організаційно-економічного механізму їх функціонування на ринку фінансових послуг, в тому числі й щодо формування капіталу.

3 огляду на вищезазначене, підвищення рівня капіталізації кредитних спілок на ринку фінансових послуг і забезпечення їх фінансової стійкості та ліквідності потребує:

1) нагромадження реального резервного капіталу, що відповідає завданням забезпечення фінансової стабільності та покращення

нормативних показників діяльності кредитної спілки;

2) формування системи гарантування вкладів, оскільки її відсутність є серйозною перешкодою для залучення внесків на депозитні рахунки і основною причиною, що зумовлює масовий відтік депозитів із кредитних спілок;

3) оптимізація строкової структури залучених коштів (зобов'язань) із структурою їх розміщення (кредитного портфеля) з метою збереження максимальної ліквідності кредитної спілки.

4) формування якісного кредитного портфеля з мінімальним рівнем прострочення, що гарантуватиме захищеність вкладів.

Підсумовуючи, зазначимо, що в сучасних умовах універсалізації діяльності фінансових установ, розширення спектра фінансових послуг і зростання ролі небанківських фінансово-кредитних інститутів, кредитні спілки переживають етап реструктуризації, утворюючи за собою особливий статус неприбуткової фінансової установи, головною метою діяльності якої є задоволення фінансових потреб своїх членів, а відтак їх фінансовий і соціальний захист. У цьому контексті особливої актуальності набувають питання формування нових концептуальних підходів і технологій щодо зміцнення фінансової стабільності та збіль-

шення соціальної відповідальності кредитних спілок на ринку фінансових послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Підсумки діяльності кредитних установ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/>
2. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2001. – Т. 1. – 592 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера» ; вып. 3).
3. Чаянов А. Краткий курс кооперации /А. Чаянов. – М. : Книжная палата, 1989. – 79 с.
4. Туган-Барановський М. И. Социальные основы кооперации / предисл., коммент. : Л. А. Булочникова, Г. Н. Сорвина, Т. П. Субботина. – М. : Экономика, 1989. – 496 с. – (Экономическое наследие).
5. Крашенинников А. И. Кооперация в современном мире / А. И. Крашенинников. – М. : Экономика, 1987. – 144 с.
6. Про кредитні спілки : Закон України від 20 груд. 2001 р. [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. – 2001. – 23 січ. – № 14. – Режим доступу : <http://www.ukrcu.kiev.ua/main/lawfinal.html>
7. Гончаренко В. В. Кредитні спілки в умовах фінансової кризи / В. В. Гончаренко, О. Л. Климко, А. А. Пожар // Світ фінансів. – 2010. – Вип. 2. – С. 118–125.